

Część II
RECENZJE

Parte II
RECENSIONI

Andrzej Gaca, Zbigniew Filipiak
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

RECENZJA: OMBRETTA INGRASCI, *KOBIETY MAFII*.
WSTĘP RENATE SIEBERT, TŁUMACZENIE
Z WŁOSKIEGO HANNA CIEŚLA, KDC.PL KLUB
DLA CIEBIE, WARSZAWA 2010, SS. 224.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2013.016>

Tematyka mafii cieszy się szczególnie od ostatnich kilkunastu lat sporym zainteresowaniem, przy czym większość prac jej poświęconym, które ukazały się na polskim rynku wydawniczym, to przekłady opracowań obcojęzycznych, zazwyczaj o charakterze popularnym, adresowanych do szerokiego grona czytelników. Niniejsza publikacja wyróżniająca się jasnym i zwięzłym stylem, której język ma charakter opisowy i posiada cechy plastyczności (zwłaszcza, gdy idzie o prezentację własnych ustaleń), to tekst bez wątpienia naukowy, wnoszący niemało nowych spostrzeżeń i twierdzeń będących wynikiem długoletnich badań jego Autorki. Pozwala to z jednej strony wysoko ocenić wartość merytoryczną pracy i zarazem stwierdzić, że zasługuje ona ze wszech miar na uznanie z uwagi na popularyzatorską rolę, jaką niewątpliwie spełnia.

Recenzowana książka jest tłumaczeniem z języka włoskiego rozprawy Ombretty Ingrasci *Donne d'onore. Storie di mafia al femminile* (wyd. Mondadori Bruno, Mediolan 2007). Jej przekładu dokonała Hanna Cieśła a wstępem opatrzyła Renate Siebert. Wcześniej, w roku 2008, pierwsze, włoskie wydanie zostało przetłumaczone na język hiszpański.

Wybór tematu monografii dokonany przez Autorkę wydaje się w pełni uzasadniony i stanowi zarazem oryginalne opracowanie istotnego zagadnienia tym bardziej, że jak zostało powiedziane we wstępie do pracy, przez długi czas

postrzegano oraz interpretowano zjawiska dotyczące mafii, w zasadzie nie uwzględniając obecności w jej środowisku kobiet. Jeszcze do połowy lat 70. XX wieku w badaniach poświęconych włoskiej i amerykańskiej mafii całkowicie bagatelizowano kwestię płci lub ograniczano się do powielania przestarzałego obrazu kobiety milczącej i nieświadomej interesów, jakimi zajmuje się mąż, bądź inni jej bliscy męscy krewni, odesłanej wyłącznie do sfery domowej. Co istotne, zdaniem Autorki wynikała z tego powodu znaczna korzyść dla stowarzyszeń mafijnych, jako że kobiety mogły w związku z tym działać w ich ramach niemal bezkarnie, a więc coraz częściej wykorzystywano je w różnych sektorach działalności 'ndranghety czy cosa nostra.

Zawężana wcześniej interpretacja uczestnictwa kobiet w przedsiębiorstwach mafijnych ukształtowała się na podstawie wewnętrznego obrazu stowarzyszonych. Według Niej do podtrzymania zafałszowanego obrazu przyczyniły się przede wszystkim wskazówki dotyczące niektórych zasad wstępowania do „honorowego stowarzyszenia”. Podstawowe zasady, w myśl których kobiety nie mogły brać udziału w rytuale inicjacji, oraz zakaz informowania ich przez stowarzyszonych o faktach dotyczących tajnej organizacji wytworzyły przekonanie, że kobiety nie mają powiązania z działalnością przestępczą swych mężczyzn, a wręcz są jej nieświadome. Obraz ten jednak zaczął ulegać istotnej zmianie poczynszy od końca lat 80. Nowe badania nad zjawiskiem mafii zaczęły odślawiać prawdę o faktycznej roli kobiet, znacznie odbiegającej od dominujących wcześniej stereotypów.

Jest zatem niewątpliwą zasługą I. Ombretty, że zwraca Ona uwagę na różne współczesne aspekty powiązań kobiet ze zorganizowaną przestępczością mafijną oraz transformację tego zjawiska na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat, powołując się na stanowisko wielu tych, którzy zajmują się obecnie problemem mafii, zarówno przedstawicieli włoskiego wymiaru sprawiedliwości, jak i naukowców oraz psychologów zatrudnionych w służbach publicznych. Książka ta opiera się z jednej strony na istniejącej literaturze i analizie wykorzystanych źródeł dotyczących wybranego problemu (co zostało udokumentowane w licznych przypisach), z drugiej, co szczególnie decyduje o jej wartości, na wynikach własnych długoletnich badań, zwłaszcza rozmów z tzw. świadkami uprzywilejowanymi (koronnymi) i „skruszonymi” mafiosami, łamiącymi narzucany przez mafię jej członkom nakaz milczenia (*omertà*) oraz osobami zaangażowanymi w walkę ze zorganizowaną przestępczością we Włoszech.

W swej rozprawie Ombretta Ingrasci wykorzystała blisko 200 publikacji zredagowanych w języku włoskim i angielskim. Ich autorami są w większości przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, między innymi: nauk prawnych,

historii, historii kultury, socjologii, psychologii, antropologii, etnografii. O znaczącej wartości pracy przesadzają również materiały źródłowe zebrane na potrzeby jej przygotowania, nierzadko jak można się domyślać, trudno dostępne, takie jak m.in. raporty sprawozdania centralnych oraz lokalnych organów i instytucji walczących z mafią, wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztu wydane przez Prokuraturę Republiki w Palermo, orzeczenia bądź postanowienia włoskich sądów różnych instancji w postępowaniach karnych prowadzonych w sprawach członków mafii na przestrzeni ponad dwudziestu lat, a także zeznania uczestników procesów sądowych, podsłuchy magnetofonowe i telefoniczne rozmów spisane przez funkcjonariuszy sił porządkowych, artykuły prasowe, pamiętniki, korespondencja, filmy (zwłaszcza dokumentalne), czy wreszcie źródła ustne, w tym wspomniane wcześniej wywiady. Autorka przyznaje, że z racji złożoności i naturalnej zawłości badania nad przestępczością typu mafijnego były prowadzone na podstawie różnorodnego bogatego materiału dokumentalnego, a także w sposób interdyscyplinarny.

W pierwszym rozdziale pracy omówiona została tradycyjna rola kobiet w mafii jako organizacji przestępczej o specyficznej ideologii kulturowej. Do podstawowych zadań kobiet w takim ujęciu należy m.in. przekazywanie dzieciom w procesie wychowawczym zasad obowiązujących w mafii i wpajanie im podstaw mafijnego systemu kulturowego oraz *sui generis* kodeksu honorowego, czy zachęcanie bądź podleganie mężczyzn do wendety. Kobiety odgrywały tradycyjne role w działalności tego stowarzyszenia przestępczego także w sposób bierny, stanowiąc gwarancję honoru mężczyzn oraz swoisty towar wymienny w polityce matrymonialnej klanów. Dotyczy to głównie małżeństw aranżowanych w oparciu o polityczno-militarną strategię rodzin mafijnych, zawieranych bądź dla umacniania ich koalicji i wpływów, bądź stanowiących szczególną formę pojednania się skonfliktowanych klanów. Jak stwierdził F. Cagnetta, odnosząc się do lat 50., na którego powołuje się Autorka, „najbardziej typową formą pojednania jest małżeństwo mężczyzny z klanu ofiary z kobietą klanu zabójcy. Dziewicza krew staje się rekompensatą, odszkodowaniem za krew przelaną podczas zabójstwa”. Na ogół małżeństwa aranżowane w takich okolicznościach prowadziły do poświęcenia uczuć osobistych na rzecz strategii rodzinnej.

Kolejny rozdział rozprawy poświęcony jest procesowi transformacji roli kobiet na przestrzeni ostatnich ponad 30 lat funkcjonowania włoskich organizacji mafijnych. W tym okresie kobiety wykluczane w zasadzie wcześniej z „honorowego stowarzyszenia”, zaczęły odgrywać – oprócz tradycyjnej – coraz większą rolę w przestępczych poczynaniach mafii. Istotnym czynnikiem zewnętrznym tego procesu były głębokie zmiany w pozycji kobiety w społeczeństwie pod koniec

XX i w początkach XXI wieku. Przejawiały się one w przejściu przez nie nowych ról, będących dotąd jedynie męską domeną, oraz tradycyjnie męskich zachowań, włącznie z przestępczymi. Proces ten związany był zarazem zdaniem O. Ingrasci ze zmianami wewnętrznymi struktury organizacyjnej przedsiębiorstw mafijnych takich jak „rozszerzenie działalności przestępczej, począwszy od lat 70. w sensie jakościowym, ilościowym i geograficznym[co- p.a]zmusiło te przedsiębiorstwa do powiększenia personelu. Wraz z ekspansją narkobiznesu i koniecznością upłynniania nielegalnych zysków zaczęły one angażować także te osoby, które w rozumieniu[dotychczasowych-p.a] zasad organizacyjnych nie posiadały ku temu odpowiednich kwalifikacji. Dotyczyło to między innymi kobiet”.

Proces uczestnictwa kobiet w aktach przestępczych współczesnej mafii jest różny w zależności m.in. od pochodzenia rodziny, uwarunkowań środowiskowych i cech osobniczych. Obecnie kobiety pełnią w tych strukturach bardzo ważną rolę zarówno w handlu narkotykami (najczęściej jako kurierki i dostawczynie narkotyków, bądź organizatorki handlu narkotykami), przestępstwach gospodarczo-finansowych (m.in. księgowanie i inwestowanie nielegalnych zysków, czy zarządzanie pieniędzmi i nieruchomościami organizacji mafijnych) jak i bezpośrednio w sprawowaniu władzy w zorganizowanej przestępczości mafii, najczęściej w przypadku ukrywania się lub uwięzienia męża, ojca czy brata, sprawujących funkcje przywódcze w mafii.

W rozdziale trzecim pracy poruszony został problem długotrwałej bezkarności działań przestępczych kobiet, których faktycznej roli przez długi okres czasu nie dostrzegano pozostając w przekonaniu, iż podmiotem „honorowego stowarzyszenia” są przede wszystkim dominujący w nim mężczyźni. Ten tradycyjny stereotyp utrwalali w różnych okolicznościach zresztą sami mafiosi, zwykle z przyczyn utylitarnych, podtrzymując zafałszowany obraz roli kobiet, gdy idzie o ich rzeczywistą rolę we współczesnej mafii. Często skutkowało to pobłażliwym traktowaniem kobiet zaangażowanych w działalność w rodzin mafijnych, nierzadko zakończonych ich uniewinnianiem w postępowaniu sądowym.

Dopiero od początku lat 90. zaczęła umacniać się tendencja, by przypadki kobiet biorących udział w przestępstwach mafijnych traktować indywidualnie, zamiast osądzać je zgodnie z tradycyjnym stereotypem, co stanowiło wcześniej zdaniem Autorki, zwykłą formę „paternalizmu sądowego”. Znaczący wpływ na to miały bez wątpienia przemiany wewnętrzne w stowarzyszeniach przestępczych, wzrastający faktycznie udział kobiet w działaniach mafii i wreszcie nowelizacja prawodawstwa. Stąd wynika tendencja wzrostu liczby przypadków kobiet oskarżonych i skazywanych za udział w działaniach rodzin mafijnych (zwłaszcza na mocy artykułu 416 bis włoskiego prawa karnego).

Rozdział ostatni zatytułowany: *Kobiety a „skruszeni”* dotyczy istotnego problemu różnych postaw kobiet w sytuacji współpracy związanych z nimi mężczyzn (eksmafiosów) z wymiarem sprawiedliwości oraz zjawiska kobiet bezpośrednio współpracujących z siłami porządkowymi, odcinających się zdecydowanie od systemu mafijnego. W tym pierwszym przypadku analizowane są zarówno postawy wspierania przez kobiety decyzji skruszonych, jak i zdecydowanej wobec nich wrogości. Gdy idzie o bezpośrednie współdziałanie kobiet z wymiarem sprawiedliwości Autorka przedstawia dwa modele takiej współpracy w zależności od jej bodźca motywacyjnego: model zemsty i model uniezależnienia. Model zemsty występuje najczęściej w sytuacji odwetu na zabójcach czyichś bliskich jako rodzaj „publicznej wendety”. Drugi model wynika na ogół z chęci zdecydowanego odcięcia się od systemu mafijnego i wyzwolenia się z jego więzów. W zakończeniu rozprawy zawarty jest kilka interesujących uwag na temat zależności zorganizowanej przestępczości mafijnej od procesu emancypacji kobiet w szerszym kontekście społecznym. Jak swoiste *memento*, mogące stanowić na przyszłość poważne zagrożenie dla mafii, brzmią słowa wypowiedziane w jednym z ostatnich zdań pracy: „Uznanie wolności kobiet w społeczeństwie wraz ze zmianami, jaki ten proces niesie w najgłębszej sferze świadomości, mogłoby doprowadzić do chęci porzucenia przez nie monolitycznego, męskiego świata mafii. Efekt mógłby być jeszcze donioślejszy w skutkach, gdyby pragnienie porzucenia tego świata przełożyło się na decyzję o współpracy z wymiarem sprawiedliwości”.

Pracę O. Ingrasci, badacza i nauczyciela akademickiego zajmującego się od ponad dwudziestu lat zagadnieniami zorganizowanej przestępczości mafijnej oraz uznanego eksperta w tej dziedzinie, angażującego się w działania wielu antymafijnych instytucji i organizacji pozarządowych, oceniam wysoko. Jest ona znakomitą, zarówno pod względem formalnym, jak i merytorycznym przedsięwzięciem, i co istotne, o wyraźnie interdyscyplinarnym charakterze, ze wszystkimi tego, zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi konsekwencjami. Trudno bowiem nie dostrzec w niej pewnych usterek, czy raczej niespójności, o charakterze metodologicznym. Niewykluczone, że Autorka, biorąc pod uwagę złożoność opracowywanego zagadnienia i fakt, że można i należy analizować je z perspektywy różnych dyscyplin naukowych, z których dokonań korzystała, oraz cele, które sobie wytyczyła, świadomie, przy przygotowywaniu swojej rozprawy, pominęła pewne zasady metodologiczne, na podstawie których konstruuje się zazwyczaj publikacje *stricto* naukowe.

Stosunkowo niewielka jak dotąd ilość prac poświęconych roli kobiet w mafii i często brak punktów odniesienia uwidacznia się w charakterze monografii,

która na ogół przedstawia wybrane zagadnienie w formie narracyjnej, sporadycznie prezentując formy dyskursywne. Miejscami, szczególnie w ostatnich rozdziałach, brakuje szerszej analizy wykorzystanych materiałów źródłowych. Szkoda także, że rozprawa nie kończy się ogólnymi wnioskami umieszczonymi w szerszym podsumowaniu, tym bardziej, że uwagi wstępne przed każdym z rozdziałów, podobnie jak te zawarte w zakończeniu są, w moim przekonaniu, zdecydowanie zbyt lakoniczne. Poza sporem jest natomiast walor popularyzatorski monografii i fakt, że jej Autorka porusza oraz w sposób interesujący i dość wszechstronny omawia rolę kobiet we współczesnej mafii, wzbogacając tym samym znacznie naszą wiedzę na ten temat, wiedzę, która nadal jest bardzo fragmentaryczna i niepełna. Wykorzystuje przy tym, jak zostało powiedziane, nie tylko swoje pogłębione badania teoretyczne, ale i własne ustalenia empiryczne, wynikające z wieloletnich kontaktów z kobietami powiązanymi z włoską mafią. Jej praca może mieć przez to również walor praktyczny. Stanowi bowiem ważny głos, wspomagający wszystkich tych, którzy obecnie angażują się w walkę ze zorganizowaną organizacją mafijną realizującą swoje przestępcze cele w różnorodnych, często odmiennych od tradycyjnych stereotypów, współczesnych formach.